

Harold Gillies

Foto & pastel vergelijking

Henry Tonks

DE KAPOTTE GEZICHTEN VAN GILLIES & TONKS

De Eerste Wereldoorlog was een grote uitdaging voor de chirurgen. De introductie van meer destructieve wapens resulteerde in meer verwoestende, en voorheen nooit geziene verwondingen.

In de loopgravenoorlog van 1914-18 was het hoofd een grotere schietschijf dan de rest van het lichaam. De gezichten van soldaten werden verminkt door granaatscherven of onherkenbaar verbrand door mosterdgas. Ondanks de inspanningen van de oorlogschirurgen bleven meestal lelijke littekens achter. De verhakkelde wondranden werden samengetrokken en met enkele steken verbonden, in de hoop dat de natuur de rest zou doen. Maar alle letsels waren besmet en penicilline zou pas in 1928 worden ontdekt. Een nieuw type chirurgie drong zich op.

Harold Gillies

De man die dit als geen ander beseftte was Harold Gillies (1882–1960), een jonge Nieuw-Zeelandse chirurg die in Engeland werkzaam was. Aan de directie van het Cambridge Military Hospital, Aldershot vroeg hij in 1916 om een speciaal centrum voor Faciale Reconstructie op te richten. Zijn enthousiasme om gruwelijke gezichtsverminderingen professioneel aan te pakken sloeg aan bij de directie. Gillies kreeg 200 bedden. Maar na het Somme offensief van juli 1916 werd het ziekenhuis overrompeld door geen 200 maar 2000 soldaten met half weggeblazen gezichten. De chaos was niet te overzien en was deels te wijten aan de reclame die Gillies eerder dit jaar

voor zijn centrum had gemaakt. Voor £10 had hij labels laten ontwerpen en naar de Franse veldhospitelen opgestuurd. Telkens een Britse soldaat een aangezichtswond opliep, naaide een verpleegster zo'n label op zijn uniform. Bij aankomst in Engeland werden ze allemaal richting het militair hospitaal in Aldershot gestuurd.

Van elke gelaatsverminking maakte Harold Gillies een pre-operatieve schets om die later te kunnen vergelijken met het uiteindelijke resultaat. Maar toen de gewonden massaal werden binnengebracht, had hij daar geen tijd meer voor. Gelukkig was er iemand uit zijn chirurgisch team die ontzettend goed kon tekenen. Het was de 20 jaar oudere Henry Tonks (1862- 1937). Naast lid van het Royal College of Surgeons doceerde hij ook tekenen en anatomie aan de Slade Academy of Fine Arts in Londen.

Henry Tonks

Opgeleid als arts had Tonks ook de gruwelijke verminkingen van Britse soldaten in Frankrijk gezien. Vanuit een professioneel én menselijk oogpunt had hij het echter psychologisch moeilijk om dergelijke catastrofes te verwerken. "I have decided that I am not any use as a doctor". In een andere brief schreef hij: "the wounds are horrible, and I will be against wars in the future. You have no right to ask men to endure such suffering."

Dus toen Gillies aan Tonks vroeg om zijn reconstructieve operaties te documenteren door de gezichten van de patiënten voor en na de

operatie af te beelden, accepteerde die maar al te graag. Hij voelde zich meer op zijn gemak in de artistieke sfeer dan met scalpel, naald en draad. De samenwerking tussen pionier-chirurg Harold Gillies en kunstenaar/arts Henry Tonks leidde tot de meest beklijvende afbeeldingen van de oorlogsgruwel.

De pastelportretten van de gezichtswonden waren in eerste instantie van didactisch opzet. Ze dienden om het al dan niet welslagen van de faciale reconstructie te documenteren. Omwille van het 'horrible' aspect ervan, zoals Tonks het noemde, wenste hij niet dat ze door het grote publiek werden bekeken. Ook de gewonde soldaten kregen ze niet te zien. In het militair hospitaal van Gillies was zelfs geen enkele spiegel toegelaten. Toch bezitten de pastelportretten iets wat hun functie als medische illustraties overstijgt. Dat heeft te maken met de ambiguïteit tussen de monsterlijke verminking en de zachte pasteltinten. Wat een portret van een jonge soldaat zou moeten zijn - mannelijke trekken, strak gekamd haar en geknoopte stropdas - is hier 'gesaboteerd' door een lelijk gapende wonde. Maar door de wonden in zachte pasteltinten uit te voeren, worden ze op een meer verbloemde, meer esthetische manier weergegeven. Op die wijze toont Henry Tonks een zeker medeleven met de gewonde soldaat en ontstaat ook een emotionele betrokkenheid van de toeschouwer.

Als men de pasteltekeningen van Tonks vergelijkt met de fotografische opnames die van hetzelfde

Voor en achteraf

Voor en achteraf

gelaat zijn genomen, komt de abstractie van de kunstenaar naar voren. Tonks schrikt niet terug voor de gruwel maar abstraheert het leed van de patiënt die geraakt is in zijn meest kwetsbare 'ik', zijn hoogstpersoonlijk gelaat.

Strange New Art

Toen de stroom gewonden alsmaar bleef toenemen, verhuisde Gillies naar het grotere Queen's Hospital in Sidcup, Kent waar hij een 'Centre for Facial Surgery' oprichtte. Tonks volgde hem. "It is a chamber of horrors, but I am quite content to draw them as it is excellent practice."

Faciale reconstructie noemde Gillies een 'strange new art' en tijdens de Grote Oorlog zou hij meer dan 11.000 operaties uitvoeren op zo'n 5.000 soldaten. Om grote aangezichtsverwondingen te repareren, gebruikte hij huidflappen die via 'pedicle tubes' (huidtunnels) overgebracht werden uit een gezonde huidstrook. Dit had het praktische voordeel dat een gapende wonde onmiddellijk kon worden gedicht en de bloedsvoorziening bewaard bleef. Volgens Gillies moest een plastisch chirurg vooral zo goed mogelijk de individuele persoonlijkheid (de identiteit) van iemand herstellen.

Pionier in de plastische chirurgie

Harold Gillies raakte eerder toevallig verzeild in de 'esthetische, reconstructieve chirurgie', zoals hij die nieuwe tak van de heelkunde noemde. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, was hij 32 jaar oud en trad toe tot het Rode Kruis. Als officier werd hij naar België gestuurd maar in de kanaalhaven van Boulogne ontmoette hij de Fransman Auguste Valadier. Valadier had er een speciale medische eenheid opgezet voor de behandeling van kaakwonden. De Fransman experimenteerde

ook met het nemen van weefsel uit andere delen van het lichaam, een proces dat Gillies enthousiast maakte. Hij ontmoette er ook de Amerikaanse kaakchirurg Bob Roberts die hem een Duits boek leende over kaak- en mondchirurgie. Uit de paar foto's in dat Duitse boek deed hij zijn eerste inspiratie op voor faciale reconstructie. Gestimuleerd door dit alles trok hij naar Parijs om een bezoek te brengen aan een van Europa's meest vooraanstaande chirurgen: Hippolyte Morestin. Bij Morestin woonde hij een operatie bij voor een kanker in het gezicht en zag hoe Morestin de grote tumor verwijderde en nadien de wond herstelde door een stuk huid onder de kaak uit te snijden en op te rollen. De switch van algemene heelkunde naar gezichtsreconstructie was nu voor hem gemaakt.

Esthetische dimensie

Gillies zag al gauw in dat veel chirurgen de esthetische kant van plastische chirurgie van ondergeschikt belang vonden. Volgens de Duitsers gold zelfs het adagium: hoe lelijker het litteken, hoe eevoller de wond. Gillies wou het echter perfect doen. Zijn lange leven streefde hij ernaar om niet enkel de functie van het aangetaste gebied te herstellen maar ook het vroegere gezicht van de soldaat te herstellen. En als het kon, nog mooier te maken dan voorheen.

In 1920 vatte hij zijn vaardigheden samen in zijn 'Plastic Surgery of the Face' en schreef daarmee het eerste standaardwerk voor de moderne plastische chirurgie. De talrijke illustraties van Tonks zijn uniek in de medische en artistieke wereld. Veel sensueler dan zwart/wit fotografie geven de pastelkleuren de natuurlijke teint weer van het

kapotgeschoten weefsel. Los van de onmiskenbare gruwel ligt in zijn schetsen een ongrijpbare artistieke schoonheid en tederheid.

Cosmetische chirurgie

Na de oorlog verminderden uiteraard de operaties op ex-militairen. In 56 Queen Anne Street, Londen, richtte Gillies een privékliniek op en een totaal ander clientèle diende zich aan. Het waren mensen zonder zichtbare letsels maar die er anders of mooier uit wilden zien. Naast face-lifts en geslachtsveranderingen voerde hij ook borstverkleiningen uit, zoals bij een golfspeelster: "once because they impeded her swing and the second time at her lover's request."

Maar niet elke gewonde soldaat leek verzoend met zijn vroeger 'imago'. Zoals de man die enkele huidtunnels van borst naar gezicht had laten aannaaien maar niet meer kwam opdagen om ze te laten verwijderen. Toen hij enkele jaren later alsnog op consult kwam, vroeg Gillies zich verbaasd af waar hij al die tijd was gebleven? Tja, hij had goed geld verdiend in freak-shows als Elephant Man.

Dr. Johan Van Robays

Anatomopatholoog

'War, Art and Surgery': permanente tentoonstelling van Tonk's pastelschetsen in het Hunterian Museum at the Royal College of Surgeons in Londen.